

## ZAMONAVIY DARSNING DIDAKTIK TUZILISHI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

**Bozorboyeva Elinura**

*Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti, Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi,  
520-25-guruh, 2-bosqich magistranti*

### **Annotatsiya**

*Maqolada zamonaviy darsning didaktik tuzilishi, uning asosiy bosqichlari va ular orasidagi mantiqiy bog'liqlik yoritiladi. Dars samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar (maqsadning aniqligi, o'quvchi faolligi, metod va texnologiyalarning mosligi, baholash tizimi, o'qituvchi kompetentligi, ta'lim muhiti) tahlil qilinadi. Muallif dars tuzilishini qat'iy qolip emas, balki o'qituvchi ijodiy o'zgartira oladigan moslashuvchan tizim sifatida talqin qiladi.*

**Kalit so'zlar:** *dars, didaktik tuzilma, samaradorlik, kompetensiya, faol o'qitish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, formativ baholash, refleksiya.*

### **Аннотация**

*В статье рассматривается дидактическая структура современного урока и факторы повышения его эффективности: чёткость целей, активность учащихся, соответствие методов, система оценивания, компетентность учителя и образовательная среда.*

### **Abstract**

*The article examines the didactic structure of a modern lesson and the factors that improve its effectiveness, including clear objectives, learner engagement, appropriate methods, formative assessment, teacher competence and the learning environment.*

### **Kirish**

Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar eng avval darsda o'zini ko'rsatadi. Qanday yangi dastur yoki darslik yaratilmasin, ular o'quvchiga aynan dars orqali yetib boradi. Shuning uchun dars hamon ta'lim jarayonining asosiy tashkiliy shakli bo'lib qolmoqda.

Bugungi o'quvchi axborotni faqat o'qituvchidan olmaydi. Internet, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar unga bilimga boshqa yo'llar ochib bergan. Shu sababli o'qituvchining vazifasi ham o'zgardi: u tayyor bilim yetkazuvchi emas, o'quvchining bilim olish jarayonini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi shaxsga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (2020) va umumiy o'rta ta'limning yangilangan davlat standartlari ham

bilimga emas, kompetensiyaga, ya'ni olingan bilimni hayotda qo'llay olish qobiliyatiga e'tibor qaratadi.

Bu sharoitda quyidagi savollar dolzarb bo'ladi. Zamonaviy darsning didaktik tuzilishi qanday bo'lishi kerak? Dars samarali bo'lishi nimalarga bog'liq? Maqolaning maqsadi shu savollarga nazariy asosda javob izlash va amaliy tavsiyalar berishdir.

### 1. Dars tushunchasi va uning didaktik tuzilishi

Pedagogik adabiyotlarda dars ta'lim jarayonining vaqt, mazmun va ishtirokchilar jihatidan aniq chegaralangan shakli sifatida ta'riflanadi. Yu.K. Babanskiy, I.Ya. Lerner kabi didaktlar darsni yaxlit tizim deb qaragan. Unda maqsad, mazmun, metod, vosita va natija bir-biri bilan bog'liq holda ishlaydi. O'zbek pedagoglari, jumladan J.G. Yo'ldoshev va S.A. Usmonovlar ham ta'limni texnologik yondashuv asosida loyihalash zarurligini ta'kidlaydi.

**Didaktik tuzilma** deganda dars qismlarining ketma-ketligi va ularning o'zaro mantiqiy aloqasi tushuniladi. An'anaviy dars odatda quyidagi bosqichlardan iborat bo'lgan:

1. tashkiliy qism;
2. uy vazifasini tekshirish;
3. yangi mavzuni bayon qilish;
4. mustahkamlash;
5. uyga vazifa berish.

Bu tuzilma uzoq yillar xizmat qildi, ammo uning kamchiligi ham aniq: jarayonning markazida o'qituvchi turadi, o'quvchi esa ko'pincha tinglovchi bo'lib qoladi.

Zamonaviy dars tuzilmasi boshqacha mantiqqa tayanadi. Uni shartli ravishda quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

- **Motivatsion bosqich.** O'quvchining qiziqishi uyg'otiladi, mavzuga oid muammoli vaziyat yoki savol qo'yiladi. Bu bosqichda o'quvchi «nega buni o'rganishim kerak?» degan savolga javob topadi.

- **Maqsadni belgilash bosqichi.** Dars maqsadi o'quvchi tushunadigan tilda aytiladi, ideal holda uni o'quvchilar bilan birgalikda shakllantiriladi.

- **Bilimni o'zlashtirish bosqichi.** Yangi material turli yo'llar bilan, ya'ni mustaqil ishlash, guruhda muhokama, matn bilan ishlash, vizual vositalar orqali o'rganiladi.

- **Qo'llash bosqichi.** Olingan bilim yangi vaziyatda, amaliy topshiriq yoki keys yordamida sinab ko'riladi.

- **Baholash bosqichi.** Natija o'quvchi va o'qituvchi tomonidan birgalikda tahlil qilinadi.

- **Refleksiya bosqichi.** O'quvchi nimani o'rganganini, nima qiyin bo'lganini, keyingi qadam nima bo'lishini o'zi anglaydi.

Shuni alohida aytish kerakki, bu bosqichlar o'zgarmas qolip emas. Fan, sinf darajasi, mavzu xususiyati va o'quvchilar tayyorgarligiga qarab o'qituvchi ularni birlashtirishi, o'rnini

almashtirishi yoki qisqartirishi mumkin. Muhimi, har bir bosqichning aniq vazifasi bo'lishi va u keyingi bosqichga zamin yaratishi kerak.

## **2. Dars samaradorligini belgilovchi omillar**

Dars samaradorligi deganda ko'zlangan ta'lim maqsadiga sarflangan vaqt va kuch evaziga qanchalik erishilgani tushuniladi. Samaradorlikni faqat o'quvchilarning baho ko'rsatkichlari bilan o'lchash to'g'ri emas, chunki bilimning chuqurligi, fikrlash madaniyati va mustaqillik darajasi ham muhim natijalardir. Tadqiqotlar va amaliyot tahlili asosida quyidagi omillarni ajratib ko'rsatish mumkin.

**2.1. Maqsadning aniqligi.** «Mavzuni o'rgatish» degan umumiy maqsad yetarli emas. Maqsad o'lchab bo'ladigan, ya'ni dars oxirida o'quvchi nimani bilishi, qila olishi va tushuntira olishi kerakligi ko'rinadigan shaklda yozilishi lozim. Bunda B. Blum taksonomiyasi qulay yo'naltiruvchi vosita bo'ladi: esda saqlash va tushunishdan boshlab, qo'llash, tahlil, baholash va yaratishgacha bo'lgan darajalar maqsadni aniqroq ifodalashga yordam beradi.

**2.2. O'quvchi faolligi.** Bilim tayyor holda berilganda tez unutiladi, o'quvchi o'zi izlab topgan bilim esa uzoq saqlanadi. L.S. Vigotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» g'oyasiga ko'ra, o'quvchi o'zi yolg'iz bajara olmaydigan, lekin yordam bilan uddalaydigan vazifalarda eng ko'p rivojlanadi. Demak, topshiriq na juda oson, na juda qiyin bo'lishi kerak.

**2.3. Metod va texnologiyalarning mosligi.** «Kichik guruhlarda ishlash», «Klaster», «Blis-so'rov», «Keys-stadi» kabi usullar o'z-o'zidan samarali emas. Ular mavzu va maqsadga mos tanlanganda foyda beradi. Amaliyotda o'qituvchi darsni «interfaol» ko'rsatish uchun usullarni ortiqcha ishlatib yuboradigan holatlar ham uchraydi, bunda vaqt yo'qoladi, mazmun esa yuzaki qoladi. Usul vosita ekanini unutmaslik kerak.

**2.4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinli foydalanish.** Taqdimot, video, interaktiv test va onlayn platformalar materialni vizual va tushunarli qiladi. Biroq texnologiya pedagogik g'oyaning o'rnini bosmaydi. Slaydlarni shunchaki o'qib berish eski ma'ruzaning yangi ko'rinishidan boshqa narsa emas.

**2.5. Baholash tizimi.** Samarali darsda baholash faqat dars oxirida qo'yiladigan baho emas, u butun jarayonga singib ketgan bo'ladi. Formativ baholash, ya'ni o'quvchiga jarayon davomida beriladigan aniq va tushunarli izoh unga xatosini o'zi topib, tuzatish imkonini beradi. Baho qo'rquv emas, yo'nalish bo'lishi kerak.

**2.6. Differensial yondashuv.** Bir sinfdagi o'quvchilarning o'zlashtirish tezligi, qiziqishi va o'rganish uslubi turlicha. Bir xil topshiriqni hammaga bir xil berish ba'zilar uchun zerikarli, ba'zilar uchun og'ir bo'ladi. Ko'p darajali topshiriqlar, tanlov imkoniyati va individual yordam bu muammoni yengillashtiradi.

**2.7. O'qituvchi kompetentligi va shaxsiy namunasi.** Dars sifati ko'p jihatdan o'qituvchining fan bilimiga, metodik tayyorgarligiga, muloqot madaniyatiga va o'z ustida

ishlash istagiga bog'liq. Hurmat va ishonch muhitini yarata olgan o'qituvchi darsida o'quvchi xato qilishdan qo'rqmaydi, savol berishdan tortinmaydi. Bu esa o'rganishning asosiy sharti.

**2.8. Ta'lim muhiti va vaqtni to'g'ri taqsimlash.** Sinf xonasining jihozlanishi, o'tirish tartibi, psixologik muhit va darsning vaqt bo'yicha rejalashtirilishi ham natijaga ta'sir qiladi. Rejalashtirishda eng muhim bosqichga, ya'ni o'quvchi mustaqil ishlaydigan qismga yetarli vaqt ajratilishi lozim.

### 3. Amaliy tavsiyalar

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, o'qituvchilar uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- darsni rejalashtirishda avval kutilayotgan natijani, keyin usul va vositalarni tanlash;
- dars boshida 3-5 daqiqalik motivatsion topshiriq berish;
- o'quvchi gapiradigan va ishlaydigan vaqtni o'qituvchi gapiradigan vaqtdan kam qilmaslik;
- har darsda kamida bitta amaliy yoki hayotiy vaziyatga bog'liq topshiriq kiritish;
- dars yakunida qisqa refleksiya o'tkazish, masalan «Bugun men nimani angladim? Nima menga qiyin bo'ldi?» savollari bilan;
- o'z darsini muntazam tahlil qilish, hamkasblar bilan o'zaro darslarga qatnashish.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy darsning didaktik tuzilishi o'qituvchi markazli emas, o'quvchi markazli yondashuvga asoslanadi. Uning bosqichlari (motivatsiya, maqsad, o'zlashtirish, qo'llash, baholash, refleksiya) o'zaro mantiqiy bog'langan va kompetensiyani shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Dars samaradorligi bitta omilga emas, ularning uyg'unligiga bog'liq: aniq maqsad, faol o'quvchi, o'rinli metod, adolatli baholash va yuqori kompetentli o'qituvchi birgalikda natija beradi.

Kelgusida bu mavzuni amaliy tajriba asosida chuqurlashtirish, ya'ni turli fanlarda dars tuzilmasi variantlarini sinab ko'rish va o'quvchilar natijalarini taqqoslash maqsadga muvofiq.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
3. Babanskiy Yu.K. Pedagogika. Moskva: Prosveshchenie.
4. Lerner I.Ya. Didaktik asoslar va o'qitish metodlari. Moskva: Pedagogika.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
6. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. New York: David McKay, 1956.

7. Black P., Wiliam D. Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. London: King's College, 1998.